

Krešimir Mićanović

STANDARDNI JEZIK I RAZGRANIČAVANJE JEZIKA

dr. Krešimir Mićanović, Filozofski fakultet, Zagreb, izvorni znanstveni članak

UDK 81'26

U vezi s klasificiranjem varijeteta u jezike u tekstu se razmatraju kriteriji na osnovi kojih se takvo klasificiranje čini te osobito uloga standardnog jezika u oblikovanju diskretnosti pojedinih jezika.

Ključne riječi: jezik/dijalekt, jezični identitet, autonomija/heteronomija, standardni jezik/varijetet

Koliko ima jezika na svijetu, a koliko dijalekata pitanja su koja se nerijetko pripisuju ljubopitljivim laicima i njihovoj uvjerenosti da na takva i slična pitanja postoje jednoznačni i konačni odgovori. Bez obzira na takvu (dis)kvalifikaciju onih koji takva pitanja postavljaju, na njihova se pitanja odgovara ponekad i preciznim navođenjem broja jezika, dakle pogrešno, no to je ipak ohrabrujuće jer odaje dojam da lingvist može odgovoriti na tako neugodna pitanja (Coulmas 1985).¹ Jedna od glavnih teškoća zbog koje se ne može jednoznačno odgovoriti na pitanje koliko ima jezika i dijalekata na svijetu jest ta da je «gotovo nemoguće» (Kloss 1978: 34) povući granice između jezika i dijalekata prema jedinstvenim gledištima, da je vrlo teško odrediti što je jezik, a što dijalekt u genetskolingvističkom smislu (Brozović 1998: 172). Dakle, ne postoji lingvistički utemeljena i univerzalno valjana razlika između jezika i dijalekata (Bugarski 1997: 13). No ta se razlika između jezika i dijalekata,

¹ Coulmas (1985) podsjeća na to da se često navodi broj od 2796 jezika koji je prvi spomenuo Luis H. Gray (*Foundations of Language*, 1939). Deset godina poslije isti broj, ni manje ni više, navodi Mario Pei (Pei, *The World's Chief Languages*, 1949). Bugarski (1997) broj od 2796 jezika smatra dvostruko pogrešnim, zbog činjeničnih i načelnih razloga, te se poziva na aktualne izvore prema kojima ukupan broj živih jezika nikako nije manji od 4000, a vjerojatno je bliži broju od 5000. Navode se i procjene prema kojima se govori između 3000 i 6000 jezika, a takve su razlike u procjenama uvjetovane i time da su pojedini dijelovi svijeta lingvistički nedovoljno istraženi, a i time da se pojedinim jezicima daje više imena (Matasović 2001).

kada je riječ o «strukturalnoj upotrebi» (Haugen 1974) tih dvaju termina, dakle u kontekstu teritorijalnog jezičnog raslojavanja, uvijek prepoznaje kao «kategorijalna»: dva ili više dijalekta čine jedan jezik, jezik je u tom smislu «viši» pojam od dijalekta. Tvrdnje pak da je dijalekt jezik koji nije imao uspjeha (Haugen 1974), da je dijalekt samo jezik koji je izgubio bitku, a jezik samo dijalekt koji je politički uspio (Calvet 1981), da je dijalekt jezik koji se ne poštuje (Lippi-Green 1997) odnosno da je jezik dijalekt koji ima vojsku i mornaricu (Chambers & Trudgill 1998) sugeriraju da je razlika između dijalekta i jezika u njihovu društvenom statusu, ona je ovaj put «kvalitativna»: jezik uživa viši status spram dijalekta. Ovakve tvrdnje impliciraju da «čisto lingvistički» (Bugarski 1997) ne postoji razlika između dijalekta i jezika (što s genetskolingvističkoga gledišta može izgledati kao olako rješenje kompliciranog problema), nego da je ta razlika društveno proizvedena. Na mogući društveni uspjeh (jezika) odnosno neuspjeh (dijalekta) utječe razrješenje *questione della lingua* (Joseph 1987), tj. on ovisi o odabiru dijalekta na kojemu će se zasnivati standardni jezik.²

Od samoga odgovora na pitanje koliko ima jezika na svijetu zanimljivije je pitanje na osnovi kojih predodžbi lingvisti dva varijeteta smatraju dvama jezicima ili pak dvama dijalektima istoga jezika, dakle na koji se način utvrđuje jezični identitet. Nerijetko se u vezi s jezičnim identitetom razlikuje njegova tri vida: tipološki (opisni, strukturalni), rodoslovni (genetski), vrijednosni (sociolingvistički) (Katičić 1992; Bugarski 1997) te se s obzirom na to koji je vid jezičnog identiteta predmet lingvističkog istraživanja razlikuje i tri «vrste lingvistike» – genetska, tipološka lingvistika i sociolingvistika (Brozović 1996).³ Genetski vid jezičnog identiteta određuje se po mjestu što ga jezik zauzima u rodoslovnom stablu kojim se prikazuje genetska klasifikacija jezika (Katičić 1992). Tipološki identitet utvrđuje se na osnovi inherentnih, jezičnih svojstava, i nužan je preduvjet genetske klasifikacije jezika koja se «zasniva na strogo unutrašnjim jezičnim svojstvima» (Matasović 2001: 16). Vrijednosni identitet odnosi se na stavove koje govornici imaju prema vlastitom jeziku, pritom važnu ulogu ima kulturna tradicija i simbolička veza s etničkim, vjerskim ili političkim identitetom (Bugarski 1997).

U slučajevima kada su ova tri identiteta podudarna, može se govoriti o jedinstvenom identitetu, jedan se jezik razlikuje spram drugih s obzirom na tipološki, genetski i vrijednosni vid. No kada dolazi do suprotstavljanja ovih triju kriterija, tri se

² Dijalekti se ne odabiru na osnovi svojih strukturalnih/tipoloških obilježja, kao što ni pojedini jezici ne uživaju status svjetskih jezika zbog svojih intrinzičnih obilježja. Razloge odabira treba tražiti u povijesti jezične standardizacije. Prikladno je podsjetiti se da Hudson (1990: 191) ističe da je jedna od najrazboritijih stečevina lingvistike 20. st. otklanjanje ideje, barem među «profesionalnim lingvistima», da su neki jezici ili dijalekti «inherentno 'bolji' nego drugi» na početku poglavlja koje je naslovljeno upravo *Lingvistička i društvena nejednakost*.

³ Škiljan (2000: 14) razlikuje dva osnovna rješenja problema jezičnog identiteta: nominalističko i supstancijalno. U skladu s prvim rješenjem, «koje moderni lingvisti smatraju najvećim dijelom nezadovoljavajućim», samo ime osigurava identitet jednog jezika, a supstancijalna teorija «traži objektivne i lingvistički utemeljene kriterije» na kojima se konstituira jezični identitet. U okviru nje razlikuju se «barem» tri različita pristupa: genetski, strukturalni i pragmatični. U vezi s utvrđivanjem jezičnog identiteta Matasović (2001) navodi ove kriterije: strukturalni, genetski, kriterij identifikacije govornika, međusobne razumljivosti te kriterij standardizacije.

vida identiteta ne mogu dovesti u jednoznačan odnos, tada se različito klasificiraju jezični varijeteti.⁴ «Lingvistički veoma različiti jezički varijeteti mogu se doživljavati i tretirati kao jedan jezik, dok sasvim bliski varijeteti mogu biti vrednovani kao odjeliti jezici, pri čemu su moguće razne kombinacije» (Bugarski 1997: 10-11).

Kada ne postoji konsenzus među lingvistima o tome kojemu jeziku treba dodijeliti određeni varijetet, kriterij «lingvističke distance», kako ga naziva Ammon (1987a), dakle, tipološki/strukturalni vid, čini se kao «najjasniji» i stoga se na njega treba pozvati u spornim slučajevima. Pritom se poštuje opće pravilo da se jedan varijetet dodjeljuje istomu onomu jeziku kojemu pripada neki drugi varijetet ako između tih dvaju varijeteta postoji razmjerno mala lingvistička razlika. U tom slučaju riječ je o dvama varijetetima istoga jezika, a ne dvama različitim jezicima. Ipak, i ovo pravilo ima znatne nedostatke koji se, prema Ammonu (1987a: 247), očituju u tome da su metode mjerenja razlike krajnje nepotpune i dijelom teško primjenjive. Da bi se moglo govoriti o pouzdanosti mjerenja razlike, potrebno je razjasniti što se podrazumijeva kada se kaže da su one «razmjerno male» ili da je riječ o «ne prevelikoj lingvističkoj distanci». Osim toga, u nekim slučajevima postoji konsenzus da se dva varijeteta svrstavaju u jedan jezik unatoč tomu što je «lingvistička distanca» između njih velika. U takvim slučajevima odlučujuću ulogu ima heteronomija (ovisnost) spram standardnog jezika (Ammon 1987a, Ammon 1987b, Trudgill 1995, Chambers & Trudgill 1998).

Odnos između autonomije i heteronomije, koji se opisuje kao simetričan, podrazumijeva da postoji autonomija jednog varijeteta spram više njih, odnosno postoji heteronomija više varijeteta spram jednoga. Povlašteno mjesto u tome odnosu pripada standardnom varijetetu. Svi varijeteti koji su heteronomni spram određenoga standardnog varijeteta svrstavaju se u isti onaj jezik kojemu pripada taj standardni varijetet. U vezi s konkurentskim odnosom između koncepta autonomije/heteronomije i kriterija lingvističke distance naglašava se da heteronomija spram standardnog varijeteta ne diskvalificira kriterij lingvističke distance, nego da ga može modificirati. Ammon (1987b: 326) navodi da među lingvistima postoji konsenzus da one varijetete između kojih postoji velika lingvistička distanca treba svrstavati u različite jezike unatoč heteronomiji, a da se mišljenja lingvista razilaze tamo gdje postoji «manja ali još uvijek razmjerno velika distanca». Ne objašnjava se pritom kako zapravo izmjeriti «veliku distancu» da bi je se razlikovalo od «manje, ali još uvijek razmjerno velike». U takvim graničnim slučajevima koji su obilježeni «konfliktom» između kriterija lingvističke distance i heteronomije postaje očita «uključenost interesa i politički eksplozivna narav koncepta 'jezika'» (Ammon 1987b: 326). Može se govoriti o slučajevima kada se «male lingvističke distance» ističu i pokušava ih se povećati da bi se osigurao poseban status jezika koji će služiti kao simbol nacionalne

⁴ Usp. Katičićev (1992) model složenog identiteta koji je izgrađen na pretpostavci da svaki jezik ima tri različita i u načelu neovisna identiteta, za razliku od modela jedinstvenog identiteta koji počiva na pretpostavci da tamo gdje nema posebnog određenja u jednome od tri vida, ne može ga biti ni u druga dva. O genetskoj klasifikaciji i standardnojezičnom aspektu s obzirom na hrvatsku i južnoslavensku jezičnu situaciju usp. i Katičić (1995, 1997).

neovisnosti, a suprotno tomu «velike lingvističke distance» pokušavaju se smanjiti i razloge njihova smanjivanja treba tražiti u težnjama k asimilaciji. Osim toga, postoje i slučajevi kada se zbog političkih i ekonomskih interesa varijeteti kojima se služi malen broj govornika svrstavaju u jedan te isti jezik unatoč tomu što između tih varijeteta postoji znatna lingvistička razlika.

Teškoća pri određivanju što je velika ili mala lingvistička razlika očita je u vezi s dijalekatnim kontinuumom na kojemu se procesom «diferencijacije» (Daneš 1988) može oblikovati više (standardnih) jezika.⁵ Chambers & Trudgill (1998) opisuju zemljopisni dijalekatni kontinuum kao niz povezanih dijalekata između kojih postoji manja ili veća lingvistička razlika. Ta je razlika kumulativna, što znači da, udaljavajući se od početne točke, razlika postaje veća. Učinak može biti takav da stanovnici mjesta A razumiju stanovnike iz mjesta B vrlo dobro, a one iz mjesta F sasvim dobro, dok govor stanovnika M razumiju sa znatnim poteškoćama, a govor mjesta Z uopće ne razumiju. Istodobno stanovnici mjesta M vjerojatno razumiju stanovnike mjesta F sasvim dobro, a one iz A i Z sa znatnim poteškoćama. Kumulativni učinak lingvističke razlike takav je da veća zemljopisna odijeljenost znači i veću poteškoću u razumijevanju. Dijalekti na rubovima kontinuumu ne moraju biti međusobno razumljivi, ali oni su povezani poput lanca dijalektima koji su međusobno razumljivi. Dijalekatni kontinuum «dopušta sudove manje-ili-više a ne ili-ili» (Chambers & Trudgill, 1998: 7), što se opire našoj predodžbi o jezičnim varijetima kao diskretnim entitetima. Pravljenje distinkcija na dijalekatnom kontinuumu utemeljeno je na autonomiji i heteronomiji koje su rezultat političkih i kulturnih prije nego čistih lingvističkih činilaca (Chambers & Trudgill 1998).⁶

Dijalekatni kontinuum, naime čini ga niz dijalekata pri čemu između susjednih postoji međusobna razumljivost, u središte problema dovodi kriterij međusobne razumljivosti koji se nerijetko smatra osnovnim za razlikovanje jezika. Dakle, ako se govornici dvaju varijeteta međusobno ne razumiju, tada su oni govornici različitih jezika, a ako se razumiju, tada su govornici jednog jezika, ili govornici dvaju dijalekata

⁵ Chambers & Trudgill (1998: 6-7) na zemljovidu europskih dijalekatnih kontinuumu prikazuju zapadnoromanski, zapadnonjemački, skandinavski, sjevernoslavenski i južnoslavenski dijalekatni kontinuum koji uključuje slovenski, srpski, hrvatski, makedonski i bugarski. Prema Brozoviću između hrvatsko-slovenske granice na zapadu i srpsko-makedonske i srpsko-bugarske granice na istoku nalazi se «jedan od najglavobolnijih jezičnih čvorova na našem kontinentu» (1998: 177), a na tome prostoru govori se «približno 25 dijalekata», podijeljenih u četiri narječja (Brozović 1992: 355). U novijim raspravama Brozović (1992, 1997) tu «genetskolingvističku zajednicu» kajkavskog, čakavskog, štokavskog i torlačkog narječja, taj dijasistem južnoslavenskih dijalekata naziva «srednjojužnoslavenskim» jer ga smatra neutralnim i nekompromitiranim. O nazivu toga dijasistema dijalekata usp. Lehfeltdt (1997).

⁶ Na primjeru skandinavskoga dijalekatnog kontinuumu Chambers & Trudgill (1998: 7) pokazuju da podjela kontinuumu i imenovanje pojedinih njegovih dijelova može biti «čisto lingvističkoga gledišta» arbitrarno, da zapravo nema «osobitih lingvističkih razloga» za pravljenje tih distinkcija, odnosno nema razloga da se prave upravo tamo gdje se to čini. Svrstavanje pojedinih varijeteta u jedan ili drugi jezik ovisi o njihovoj heteronomiji spram standarda. Autori navode primjer dijalekta koji je, a da se nije uopće promijenio «lingvistički», smatran danskim, a kada je postao heteronoman spram švedskog standarda, «postao» je dijelom švedskog jezika.

istog jezika. S kriterijem međusobne razumljivosti, koji je utemeljen na predodžbi da je jezik zbroj međusobno razumljivih dijalekata, povezan je niz poteškoća.⁷ Hudson (1990: 35-37) je naveo četiri razloga zbog kojih se kriterij međusobne razumljivosti, unatoč širokoj primjeni, ne može «uzimati ozbiljno»: 1) Postoje varijeteti koje kao laici smatramo različitim jezicima, a međusobno su razumljivi, ali i varijeteti koji pripadaju istomu jeziku, a ne moraju biti međusobno razumljivi (dijalekti kineskog jezika). 2) Međusobna razumljivost je pitanje stupnja. 3) «Istost jezika» tranzitivan je odnos, a međusobna razumljivost intranzitivan. 4) Međusobna razumljivost zapravo je odnos između ljudi, a ne između varijeteta, budući da se oni međusobno sporazumijevaju, a ne čine to varijeteti. Dakle, stupanj međusobnog razumijevanja ne ovisi samo o tome koliko se jedinica preklapa između dvaju varijeteta, nego i o samim govornicima. Do sličnog zaključka dolaze i drugi autori. Tako Bugarski (1997: 14) smatra da kriterij međusobne razumljivosti ponekad može pridonijeti razgraničenju između dijalekta i jezika, no «sam po sebi nije dovoljno pouzdan i ne daje ne-dvosmislene rezultate».⁸ U vezi s ovim kriterijem Chambers & Trudgill (1998) navode da on može biti relevantan, ali da nije osobito koristan da bi nam pomogao u odlučivanju što jest odnosno nije jezik. Uzimajući u obzir slučaj skandinavskih jezika i njemačkoga, zaključuju da jezik uopće nije izričito lingvistički pojam. Iako i «lingvistička obilježja» dolaze do izražaja, «jasno je da smatramo norveški, švedski, danski i njemački posebnim jezicima zbog razloga koji su više politički, zemljopisni, povijesni, sociološki i kulturni nego lingvistički. Naravno da je relevantno da tri skandinavska jezika imaju različite, kodificirane, standardizirane oblike, s vlastitim pravopisima, gramatikama i književnošću; da oni korespondiraju s trima zasebnim nacionalnim državama i da njihovi govornici smatraju da govore različite jezike» (Chambers & Trudgill 1998: 4-5).⁹

Iz sociolingvističke perspektive očito je da se na pitanje kako se klasificiraju varijeteti u jedan jezik, kako se određuju granice između jezika, ne može jednoznačno odgovoriti pozivajući se na lingvističke kriterije poput genetskog, tipološkog/

⁷ Matasović (2001) kao primjer navodi kajkavca iz Pušće koji vjerojatno neće mnogo razumjeti više ribare, ali ipak njihove govore pripisujemo hrvatskom jeziku.

⁸ Ammon (1987b) smatra da međusobna razumljivost ovisi o spremnosti recipijenta da se razumije, što naravno uključuje stavove govornika spram određenih varijeteta, i o prijašnjem znanju drugog varijeteta. Bartsch (1985: 220) pak problematizira «lingvistički» kriterij međusobne razumljivosti ovim pitanjem: »Koliko sati ili dana ili tjedana netko mora biti izložen utjecaju drugog varijeteta ili jezika da bi ga konačno razumio, i koje osobe služe kao ispitanici budući da svatko ne razumije drugi varijetet ili jezik jednako brzo?». Usp. također zapažanje da postojanje dijalekatnog kontinuuma potvrđuje da susjedni dijalekti mogu biti međusobno razumljivi, a nesusjedni nerazumljivi, a da se ipak smatra da i jedni i drugi pripadaju istome jeziku (Edwards 1985: 20).

⁹ Prema Aueru & Hinskensu (1996) europske nacionalne granice koje sijeku stare dijalekatne kontinuumne mogu imati znatan utjecaj na promjene dijalekata. Oni razlikuju tri slučaja: 1. gotovo isti standardni jezik govori se s obje strane granice; 2. nacionalne granice sijeku jedan dijalekatni kontinuum, s obje strane granice postoji standardni jezik; 3. dijalekatno područje podijeljeno je nacionalnim granicama, a odgovarajući se standardni jezik upotrebljava samo na jednoj strani granice. Opća je tendencija u svim trima slučajevima da blisko srodni dijalekti s obje strane granice postaju sve nesličniji.

strukturnalnog ili kriterija međusobne razumljivosti. S jedne se strane, takvi kriteriji smatraju «nejasnim» (Bartsch 1985: 220), «specifični lingvistički kriteriji» proglašavaju se «nedovoljno preciznim» i izražava se pritom sumnja da je u dogledno vrijeme moguće razviti upotrebljivo lingvističko mjerilo za «distanču» (Ammon 1986: 12), a s druge strane, sugerira se da treba uzeti u obzir sociopolitičke kriterije i pridodati ih «strukturnalnim lingvističkim kriterijima» (Milroy & Milroy 2000) da bi se odredilo što je to jezik ili varijetet jednog jezika. Kriterijima, koji se nazivaju lingvistički, treba dakle pridodati i neke druge kriterije, poput posjedovanja zajedničke književne tradicije, standardnojezičnog oblika, političkog jedinstva odnosno odvojenosti. Svi ovi kriteriji oblikuju koncept koji Bartsch (1985) naziva «cluster-konceptija», što znači da više ili manje kriterija može biti ispunjeno (i to svaki u različitom stupnju) da bi se mogao razlikovati jezik od varijeteta.¹⁰ Naravno, to ne znači da se identitet jezika nikada ne može jednoznačno utvrditi samo na osnovi lingvističkih kriterija. Uostalom, postoje «idiomi», kako zamjećuje Kloss (1987), koji su po svojoj supstanci tako različiti od svih drugih jezika da bi se morali označiti kao jezici i onda ako na njima ne bi bila napisana niti jedna knjiga niti jedan tekst.¹¹

Posebnu zaslugu u ocrtavanju diskretnosti pojedinačnih jezika Milroy & Milroy (2000) pripisuju procesu standardizacije, njegovu rezultatu – standardnom jeziku. U njihovoj interpretaciji očita diskretnost jezika uspostavljena je «društveno ili društveno-politički». Jezik X nije jezik samo zbog svoje lingvističke strukture po kojoj se razlikuje od drugih jezika i koje su svojstvene jeziku X, nego i zbog toga što je, među ostalim, njegova struktura priznata, propisana, nametnuta. «Zasebnost jezika stoga je u velikoj mjeri rezultat društvenih i političkih procesa, a među njima osobito je važan proces jezične standardizacije. Naša sklonost da razmišljamo o jeziku kao diskretnom fenomenu dijelom je uvjetovana postojanjem standardnih jezika, na primjer standardnoga engleskog i standardnoga francuskog» (Milroy & Milroy 2000: 63).¹²

¹⁰ Da bi se moglo odgovoriti na pitanje koliko ima jezika na svijetu ili koliko ima dijalekata u nekom jeziku ili u nekoj zemlji, lingvisti moraju, čvrsto je uvjeren Coulmas (1985: 15), primiti na znanje da se jezici razgraničavaju ne na osnovi svojih intrinzičnih svojstava, nego «primär und hauptsächlich sprachpolitisch und sprachplanerisch».

¹¹ O razlici između *Abstandssprachen* i *Ausbausprachen*, između dominantno «lingvističkog koncepta» i primarno «sociološkog koncepta» usp. i Kloss 1967.

¹² Lingvistička teorija donedavno je, kritički konstatiraju Milroy & Milroy (2000: 47), poklanjala relativno malu pozornost jezičnim varijacijama, jezik je tretiran kao da je potpuno ili uglavnom invarijantan entitet, a varijacije su smatrane nevažnim, slučajnim ili nebitnim. U skladu s time ni dominantne lingvističke teorije 20. stoljeća nisu se posebno bavile jezičnim varijacijama, premda, pozivaju se autori na autoritet Edwarda Sapira, «svatko zna da je jezik varijabilan». Jedna je od posljedica zanemarivanja jezičnih varijacija i ta da je, tvrde autori, lingvističko teoretiziranje u velikoj mjeri utemeljeno na standardiziranim jezičnim oblicima, a manje na oblicima «prirodnoga govora» koji pokazuje znatne varijacije. Ova tvrdnja proturječi predodžbi da su upravo dominantne lingvističke teorije «težile jeziku u maksimalno čistom stanju» (Bugarski 1986; Joseph 1987), koje se traži u «prirodnu govoru» a ne u standardu. Milroy & Milroy ističu upravo suprotno: lingvistika ne samo da ne zanemaruje standard nego svoje teoretiziranje utemeljuje u znatnoj mjeri na standardiziranim oblicima.

Na važnost postojanja standardnog jezika i njegovu utjecajnost u vezi s razgraničavanjem jezika upućuje i Bartsch (1989). Normativno-teorijski pristup funkciji i statusu jezika, onako kako ga ona osmišljava, osigurava povlašteno mjesto standardnom varijetetu, kao mjerilu korektnosti, spram svih drugih varijeteta. Autorica problematizira definiciju jezika kao zbroja srodnih varijeteta smatrajući je nedovoljnom jer se na osnovi nje ne može povući granica između srodnih jezika. Pritom navodi primjer njemačkoga i nizozemskoga koje bi, na osnovi problematične definicije jezika, trebalo smatrati jednim jezikom. Jezik čini niz varijeteta koji su lingvistički srodni na osnovi «obiteljske sličnosti», nalaze se unutar domene valjanosti normi odgovarajućeg standardnog jezika, pri čemu je odnos između standarda i drugih varijeteta takav da su oni podređeni standardu, što znači da se u brojnim situacijama ne upotrebljavaju oblici tih varijeteta s obzirom na standard kao mjeru korektnosti. Prema Bartsch područje valjanosti normi standardnog jezika određuje koji niz srodnih lingvističkih varijeteta pripada jednom jeziku. To znači da je unutar cijelog područja jezika, koji je određen kao domena valjanosti standarda, valjanost normi svakoga nestandardnog varijeteta ograničena na određene skupine ljudi i na određene tipove situacija, što uglavnom znači na neslužbene i neformalne, dok je standard valjan (validan) za sve ljude na jednom jezičnom području i za sve situacije i funkcije, a u službenim je i formalnim situacijama isključivo valjan, njegova valjanost isključuje upotrebu svih drugih varijeteta.¹³

Nepriznavanje važnosti koje se pridaje standardnom jeziku u ocrtavanju diskretnosti pojedinih jezika ili razgraničenju lingvistički srodnih varijeteta uporište ima u stvorenoj predodžbi o lingvistici kao objektivnoj i neutralnoj znanosti u usporedbi s kojom je naprimjer jezično planiranje, kako kaže Bartsch (1985: 213), za pojedine lingviste gotovo «ein 'schmutziges' Wort». ¹⁴ Lingvistički se kriteriji kvalificiraju i kao «znanstveni» (Joseph 1987), što bi im trebalo priskrbiti objektivnost i neutralnost s obzirom na vrijednosne sudove. Takvom se kvalifikacijom lingvističkih kriterija svi drugi (prešutno) diskvalificiraju kao neobjektivni i vrijednosno opterećeni, prema tome neznanstveni.¹⁵ U vezi s kriterijima na osnovi kojih se identificiraju i razgraničavaju jezici *lingvističkim* se kriterijima smatraju jezično podrijetlo,

¹³ Mønnesland (2003: 156) u vezi s kriterijem razlikovanja jezika predlaže, podudarno pristupu R. Bartsch, sociolingvistički kriterij. U skladu s njim Mønnesland navodi da «jedan jezik obuhvaća sve govornike koji prihvaćaju određeni standardni jezik kao svoj». Usp. i Rehderov (1995) pokušaj trostupnjovitog modela standardnog jezika koji ne uzima u obzir argumente kao što su «uzajamna razumljivost», «strukturalna blizina jezika» i «vlastiti dijalekt» pri odlučivanju jesu li dva srodna idioma jedan ili dva standardna jezika.

¹⁴ Prema Danešu upravo je pojam društvene vrijednosti i vrednovanja najodgovorniji za periodično skanjanje lingvista da priznaju problem jezične standardizacije legitimnom granom lingvistike. Naime, «ne postoji standardizacija bez diskriminacije i, dakle, bez vrednovanja» (Daneš 1976: 10).

¹⁵ Unatoč tomu što ih smatra znanstvenim, Joseph (1987) navodi da mjerni kriteriji kao što su međusobna razumljivost i strukturalna sličnost uz pomoć koje su strukturalisti povlačili granice između jezika nisu bili plodonosni. U njegovoj interpretaciji dijalekti se svrstavaju u jezike na osnovi triju kriterija: 1. politički činioci; 2. Abstand; 3. Ausbau.

zajednička jezična obilježja i međusobna razumljivost (Bartsch 1985). Slično i Bugarski (1997: 10) navodi da su strukturalni (tipološki) te genetski (rodoslovni) vid jezika «lingvistički aspekti u užem smislu». Također i Ammon (1987b) razliku koja se mjeri između varijeteta, utemeljenu na gramatici, ne naziva tipološkom/strukturalnom ili pak gramatičkom, nego lingvističkom i (rjeđe) sistemskom. Time se predmet lingvistike sužava na genetski i tipološki vid jezika, na jezik očišćen i rasterećen vrijednosnog identiteta.¹⁶ No, jezik uopće nije, kako navode Chambers & Trudgill (1998: 4), «izričito lingvistički pojam».

Različitost odgovora na pitanje o broju jezika, kojim započinje ovaj tekst, uvjetovana je time da se ne zna što zapravo tko broji kada govori o broju jeziku.

LITERATURA

- Ammon, Ulrich (1986), *Explikation der Begriffe 'Standardvarietät' und 'Standardsprache' auf normtheoretische Grundlage*. U: Günter Holtus & Edgar Radtke (ur.), *Sprachlicher Substandard*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. 1-63.
- Ammon, Ulrich (1987a), *Funktionale Typen/Statustypen von Sprachsystemen*. U: Ulrich Ammon & Norbert Dittmar & Klaus J. Mattheier (ur.), *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society. / Soziolinguistik. Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft. First Volume / Erster Halbband*. Berlin, New York: Walter de Gruyter. 230-263.
- Ammon, Ulrich (1987b), *Language – Variety/Standard Variety – Dialect*. U: Ulrich Ammon & Norbert Dittmar & Klaus J. Mattheier (ur.), *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society. / Soziolinguistik. Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft. First Volume / Erster Halbband*. Berlin, New York: Walter de Gruyter. 316-335.
- Auer, Peter & Hinskens, Frans (1996), *The convergence and divergence of dialects in Europe. New and not so new developments in an old area*. *Sociolinguistica. Internationales Jahrbuch für Europäische Soziolinguistik – Konvergenz und Divergenz von Dialekten in Europa*. 10: 1-30.
- Bartsch, Renate (1985), *Sprachnormen: Theorie und Praxis*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Bartsch, Renate (1989), *A Normtheoretical Approach to Functional and Status Types of Language*. U: Ulrich Ammon (ur.), *Status and Function of Languages and Language Varieties*. Berlin, New York: Walter de Gruyter. 197-215.

¹⁶ Tako Chambers & Trudgill (1998: 7) upotrebljavaju «čisto lingvističko gledište», slično Bugarski (1997: 16) «čisto lingvistički gledano». Usp. i Huesmann (1998) koja navodi da se u problem razgraničenja jezika upleću pored «čisto jezičnih fenomena» i drugi činioci poput društvenih, kulturnih ili političkih.

- Brozović, Dalibor (1992), *Serbo-Croatian as a pluricentric language*. U: Michael Clyne (ur.), *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Nations*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter. 347-380.
- Brozović, Dalibor (1996), *Sociolingvistika prema genetskoj i tipološkoj lingvistici*. *Suvremena lingvistika*, 22, sv. 1-2, 41-42: 87-94.
- Brozović, Dalibor (1997), *Aktualna kolebanja hrvatske jezične norme u slavenskome i europskom svjetlu*. *Croatica*, XXVII, 45-46: 17-33.
- Brozović, Dalibor (1998), *Etničnost i jezik: uvodno razmatranje*. U: Ružica Čičak-Chand & Josip Kumpes (ur.), *Etničnost, nacija, identitet. Hrvatska i Europa*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo. 171-180.
- Bugarski, Ranko (1986), *Jezik u društvu*. Beograd: Prosveta.
- Bugarski, Ranko (1996), *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd: Čigoja štampa, XX vek.
- Bugarski, Ranko (1997), *Jezici*. Beograd: Čigoja štampa, XX vek.
- Calvet, Louis-Jean /Kalve, Luj Žan/ (1981), *Lingvistika i kolonijalizam. Mala rasprava o glotofagiji*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Chambers, J. K. & Trudgill, Peter (1998), *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coulmas, Florian (1985), *Sprache und Staat. Studien zu Sprachplanung und Sprachpolitik*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Daneš, František (1976), *Values and Attitudes in Language Standardization*. *Južnoslovenski filolog*, XXXII, 3-27.
- Daneš, František (1988), *Herausbildung und Reform von Standardsprachen*. U: Ulrich Ammon & Norbert Dittmar & Klaus J. Mattheier (ur.), *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society. / Soziolinguistik. Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft. Second Volume / Zweiter Halbband*. Berlin, New York: Walter de Gruyter. 1506-1516.
- Edwards, John (1985), *Language, Society and Identity*. London: Basil Blackwell, André Deutsch.
- Haugen, Einar /Haugen, Ajnar/ (1974), *Dijalekt, jezik, nacija*. *Kultura*, 25: 74-88.
- Hudson, R. A. (1990), *Sociolinguistics*. Cambridge, New York, Port Chester, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
- Huesmann, Anette (1998), *Zwischen Dialekt und Standard. Empirische Untersuchung zur Soziolinguistik des Varietätenspektrums im Deutschen*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Joseph, John Earl (1987), *Eloquence and Power. The Rise of Language Standards and Standard Languages*. London: Frances Pinter (Publishers).
- Katičić, Radoslav (1992), *Novi jezikoslovni ogledi*. Dopunjeno izdanje. Zagreb: Školska knjiga.
- Katičić, Radoslav (1995), *Die politischen Implikationen des Sprachbegriffs im Südosten Europas*. *Theater & Theory*, 1, 2: 131-155.
- Katičić, Radoslav (1997), *Undoing a «unified language»: Bosnian, Croatian, Serbian*.

- U: Michael Clyne (ur.), *Undoing and Redoing Corpus Planning*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter. 165-191.
- Kloss, Heinz (1967), 'Abstandlanguages' and 'Ausbau languages'. *Anthropological Linguistics*, 9, 7: 29-41.
- Kloss, Heinz (1978), *Die Entwicklung neuer germanischer Kultursprachen seit 1800*. Erweiterte Auflage. Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann.
- Kloss, Heinz (1987), *Abstandsprache und Ausbausprache*. U: Ulrich Ammon & Norbert Dittmar & Klaus J. Mattheier (ur.), *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society. / Soziolinguistik. Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft. First Volume / Erster Halbband*. Berlin, New York: Walter de Gruyter. 302-308.
- Lehfeldt, Werner (1997), *Sprachen und Nationen des südslavischen Raums*. U: Gerd Hentschel (ur.), *Über Muttersprachen und Vaterländer. Zur Entwicklung von Standardsprachen und Nationen in Europa*. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien: Peter Lang. 241-263
- Lippi-Green, Rosina (1997), *English with Accent. Language, ideology, and discrimination in the United States*. London, New York: Routledge
- Matasović, Ranko (2001), *Uvod u poredbenu lingvistiku*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Milroy, James & Milroy, Lesley (2000), *Varieties and Variation*. U: Florian Coulmas (ur.), *The Handbook of Sociolinguistics*. Blackwell Publishers. 47-64.
- Mønnesland, Svein (2003), *O pojmu «dijasistem»*. U: Gerhard Neweklowsky (ur.), *Bosanski – hrvatski – srpski / Bosnisch – kroatisch – serbisch*. Wiener slawistischer Almanach. Sonderband 57: 153-160.
- Rehder, Peter (1995), *Standardsprache. Versuch eines dreistufigen Modells*. *Die Welt der Slaven*, 40, 2: 352-366.
- Škiljan, Dubravko (2000), *From Croato-Serbian to Croatian: Croatian linguistic identity*. *Multilingua*, 19/1-2: 3-20.
- Trudgill, Peter (1995), *Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society*. Penguin Books.

SUMMARY

Krešimir Mićanović

STANDARD LANGUAGE AND THE DELIMITING OF LANGUAGES

The article discusses language identity and the role of the standard language in classification of languages.

Keywords: *language/dialect, language identity, autonomy/heteronomy, standard language/variety*